

TÜRKLERDE VAKIF VE TAŞ VAKFİYELER

Prof.Dr.Gönül CANTAY

Türk Sanat ve Mimarlık Tarihi içinde günümüze kadar çok sayıda ve muhteşem örneklerinin ulaştığı vakıf eserleri ki, bunlar külliye adı altında tanıdığımız, başta cami, mescid, türbe, medrese, mekteb, kütüphane, darüşşifa, hamam, çeşme, sebil, köprü, yol, tabhane (misafirhane), kervansaray, muvakkithane vs. adı altında tanıdığımız yapılar olmaktadır.

Bu yapıların kimler tarafından meydana getirildiği ? Nasıl ve hangi koşullar altında inşa edildiği ? İnşa tamamlandıktan sonra ise bu yapıların veya yapılar topluluğunun nasıl ve neye bağlı olarak işlevini yerine getirdiği? hep Sanat Tarihçilerini doğrudan ilgilendiren ve onların da ilk olarak üzerinde durduğu konular olmuş ve olmaktadır da.

Günümüze gelen eserler yüzyıllar öncesi yapılmış eserler olup, yaptıkları zaman yüklendikleri fonksiyonlarını sürdürenler olduğu gibi, zaman içinde fonksiyonlarını kaybedenler de vardır. Öyleyse, bu yapı ve kuruluşların, orijinal durum ve işlevlerini, bununla birlikte haklarındaki bilgileri nasıl ve nerelerde buluruz sorusu önemli olur.

Bizler için orijinal iki kaynak asıldır.

1. Kitabeler
2. Vakfiyeler

Doğal olarak kitabelerin yeri yapıların kapıları üzeri olup, eğer burada yoksa cephe duvarlarında veya fonksiyonel organlar üzerinde (mihrab, minber, kapı ve pencere kanatları) bulunabiliyorlar. Gene kitabeler bâni (yaptıran kişi) adını, bazen mimar-mühendis-kalfa adlarını ve tarihini (ya Arap rakamları ya da ebced hesabıyla düşürülen bir kelimeyle) veriyor.

Kitabeler içerdikleri bilgiler itibariyle yapı ile doğrudan ilgili ancak, işlevinin nasıl sürdürüleceği konusunda bilgi aktarmayan kaynaklar olarak yapılarda yer alıyor.

İşte yapı veya kompleksin işlevinin nasıl, kimler tarafından ve gerekli maddî kaynağın nerelerden temin edilerek, hangi koşullara bağlı kalınarak sürdürüleceğini bildiren belgeler olan **vakfiyeler** bu noktada önem kazanıyor ve bizler için vazgeçilmez kaynak oluyor.

Peki vakfiye nedir? Kısaca şöyle tarif edebiliriz; Vakfiye, İslâmiyetten önce ve sonra Türk devletlerinde meydana getirilen fonksiyonel yapı ve yapı topluluklarının, geçerli hukuk anlayışına göre hazırlanmış, yönetmelik niteliğinde belgelerdir.

Vakfiye adıyla tanıdığımız bu belgelerin şekil yönünden düzenlenmeleri nasıldır? Ve ilk örnekleri nerelerde buluyoruz? Bu iki soru, vakfiyelerin kaynağının ne olduğunu, vatanının neresi veya nereleri olduğunu araştırmayı gerektiriyor.

Vakfiyeler konusunda bizde ilk önemli araştırmayı yapan âlim Prof.Dr.Fuad Köprülü "Vakıf müessesesi-

sinin hukukî mahiyeti ve tarihî tekâmülü" (**Vakıflar Dergisi**, II., Ankara 1942, s.1-36) adı altında geniş-bir makale olarak yayınlıyor.

Prof.İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Prof.Şerefeddin Yaltkaya, Prof.Dr.Ömer Lütfi Barkan, Halim Baki Kunter, Y.Mimar Ali Saim Ülgen ve daha birçok kişi konuyla ilgili kıymetli yayınlar yapmış yayınlamışlardır.

Prof. W.Ruben'in "*Budist Vakıfları Hakkında*" başlığı ile yayınladığı (**Vakıflar Dergisi** II., Ankara 1942, s.173-185) makalesi ise, sorumuzun bir kısmının yanıtını bulduğumuz bir kaynak olarak önemli oluyor.

Özellikle Uygurca'dan; Saadet Çağatay'ın çevirisiyle yayınladığı vakfiye örneği, vakfiye metninin şekil yönünden nasıl düzenlendiğini bize gösteren önemli bir kaynak oluşturuyor.¹

Ancak, Orta Asya Türk devletleri özellikle Türkistan Uygurları, Makayana Budizmini kabul ederek birçok Budist mabedleri inşa etmişler, Hint din ve kültürünün İran'dan Japonya'ya kadar yayılmasında önemli rol oynamışlardır.

Uygurların sözünü ettiğimiz vakfiye örneği, bir ahşap kazık üzerinde yazılmış vakıf metni olup, inşa edilecek manastırın temeline konmuş ve Uygurların yapı kalıntılarından çıkarılmıştır. Amaç manastırı kötü ruhlardan korumaktır (R.1).

Bu belgede eski (12 hayvanlı) Türk (Çin) takvimine göre düzenlenmiş hayvan adı (yıl). Hint yıldızı (Jüpiter) (ay'i), sonra, vâkıfların (hayır sahiplerinin) isimleri yazılarak, birkaç cümle ile hediye etmenin sevabı anlatılmış ve sırasıyla, hayır sahiplerinin, binayı yapanların ve vakfiyeyi hazırlayıp yazanların isimleri yazılmıştır.

Ayrıca Uygur Budist mabedlerinde, duvarlarda hayır yapanların portreleri (vakıfçılar) manastır duvarlarına resmedilmiştir. Yanlarına da bu kişilerin adları yazılmıştır (Bu özellik İran'dan gelen Maniheizmin tesiri olarak görülebilir). Hint Budizmde ise vakıf belgelerinin varlığı bilinmekle beraber örnekleri zamanımıza ulaşmamış ancak, Budist mabedlerinde kitabelerin varlığı ise örnekleriyle bilinmektedir (R.2,3,4).

*Vakıflar, kendileri veya temin ettikleri menfaat, dinî ve hayri bir amaca, bir amme menfaatine tahsis edilmiş mülkler olduğundan yola çıkarak; tarihî süreç içinde kurumsal örnekleri veya benzerleri araştırılacak olursa Bizans, Sasani ve diğer İslâm devletlerindekiyle paralellikler, veya farklılıkları ortaya konabilir. Örneğin Bizans'taki **Typica**'nın mevcut vakfiyelerle benzerliği ortaya konabileceği gibi, Bizans - Sasani ve diğer Türk ve İslâm devletlerinin vakfiye konusunda birbirleriyle olan etkileşimlerinin nasıl gerçekleştiği de açıklık kazanır.*

Samanoğulları (X. yüzyıl sonuna kadar)'nda merkezî idareyi oluşturan çeşitli divânlar arasında, bir **Vakıf Divânı**'nın varlığı kaynaklarda belirtilmekte, Samanoğulları devletinin vakfa verdiği önemi ortaya koymaktadır.²

Samanoğulları'nın devlet teşkilâtı düzenini sürdüren Gazneliler, Karahanlılar ve Büyük Selçuklu Devleti de vakıflara önem vermiş, ancak Abbasiler'de görüldüğü gibi idaresi kadınlara verilmişti. Baş kadı (Kadı-l-kudât), hükümdarın vekili sıfatıyla, vakıfların teftiş ve murâkabesini yapar, idare ederdi.

XIII. yüzyıl sonlarında bir ölçüde bozulan vakıf düzeni İlhanlı hükümdarı Gazan Han tarafından düzene sokularak, kendisinin yaptığı vakıflar, özellikle Tebriz yakınında Şenb-i Gazan diye bilinen yerdeki (Ebvâb-ül-birr-i Gazanî diye bilinen) yapıları hakkında cami, türbe, Hanefî ve Şafî medreseleri, hanikâh, darüssiyade (seyyidlere ait misafirhane), darüşşifa, rasathane, kütüphane, Beyt ül-kanun (Devlet arşivi), mütevelliyeye ait bina, havuzhane (umumî wc), hamam, eytamhane (çocuk evi-yüz çocuk için-), cariyelerin kırdığı çanak çömlek ve kışın aç kalan kuşlar, dul kadınlar için vakıflar yapılmış, Gazan Han bunlar için kendi mülkü mutlakını tahsis etmiş, kadılardan fetvâlar almış.

Gazan Han'ın Vakfiye'si yedi nüsha olarak hazırlanmış ve tescil edilmiş (Mütevelliyeye, Kâbe'ye, Tebriz Kadılığı'na, Bağdat Kadılığı'na, diğer üç nüsha da bazı önde gelenlere verilmiş). Mütevelliliğini iki vezirine

1. Prof.W.Ruben, Hindistan'da Budist Vakıflarının ortaya çıkışını, özelliklerini ve ilk kez bir mabede bir mülkün tahsisini (M.S.400 yıllarında Hindistan'a gelen Çin göçmeni Fa Hian'ın Seyahatnamesinden) aktararak, Orissa'da bir kralın ölen bir Budist keşişi (azizi) için 24 dönüm üzerinde bir manastır ve evlerle birlikte sakinlerini de vakfettiğini bildiriyor. Ve gene M.S.VI. yüzyılda Hindistan'a Budist eğitim görmeye gelen Hiuen Tsang'ın Hindistan ve Türkistan manastırları ile ilgili notlarında Budistlere **Timar** verildiğinden söz eder. Gene **Nalanda** Budist külliyesine M.S. 450 yıllarından beri kralların yardım ettiği, 750 yıllarına kadar bu üniversiter nitelikli kuruluşun Budist eğitimcilerinin tanındığını bildirir. W.Ruben, Budist manastırlarıyla ilgili bilgiler verirken manastırların kuruluşu, işleyişi ve vakıfları üzerinde derinlemesine durarak, bu kuruluşlarda yer alan belgeler üzerinde de bilgiler aktarıyor. Bu gibi hayır işlerinin bakır levhalar üzerine kazıldığını ve vakfiye niteliğinde belgeler oluşturulduğunu bildiriyor.

2. Köprülü, Fuad : "Vakıf müessesinin hukukî mahiyeti ve tarihî tekâmülü", **Vakıflar Dergisi** II., Ankara 1942, s. 16.

Hoca Sadettin Savacı, Muverrih Reşidüddin Fazlullah'a veriyor. Gelirin tahsili için de bir divân kurarak, başına iki büyük emirini tayin ediyor.

Gazan Han'ın, Hemedan - Büzincerd, Şam, Kudüs, Küfe'de de vakıflar yaptırdığı kaynaklarda bildiriliyor. İhanlılar'dan Olcayto'nun da Sultaniye şehrini kurarak zengin vakıflar tesis ettiği bilinmektedir.

İhanlılar'da görülen vakıf düzeninin de Celâyirli, Timurlular, Safeviler ve Şeybanilerde de mütevelliler ve vezirler tarafından teftiş ve kontrol edildikleri anlaşılıyor. Ama zaman zaman bozulduğu da görülebiliyor.

Türklerin 1071'de Anadolu'ya gelip yerleşmeleriyle Artuklu, Saltuklu, Danişmendli, Mengüceklî Beylikleri ve sonuçta da Anadolu Selçuklu İmparatorluğu ile Selçuklular bildikleri vakıf sistemini Anadolu'ya yerleştirmişler ve çeşitli yapılar veya yapılar topluluğu inşa ettirmişler, bunlara vakıf mülk ve arazileri tahsis etmişlerdi.

Anadolu Selçuklu vakıfları da Büyük Selçuklular'da görülen vakıf kurallarına göre sürdürülmekteydi.

Vakıflar, vâkıfların (vakıf sahiplerinin) şartlarına göre, **mütevelliler** tarafından idare ediliyor, ve vakıfların tastik ve murâkabesine ait muameleler **Kadılık teşkilâtı** tarafından yürütülüyordu.

Anadolu Selçuklularından günümüze ulaşan vakfiyeler, bu teşkilâtın hiyerarşisini ve sağlamlığını da açıklamaktadır.

Sultan İzzeddin Keykâvus I.'in inşa ettirdiği Sivas'taki Darüşşifa ile ilgili vakfiyesi (h.617/m.1220) ile Celâleddin Karatay'ın (h.651/m.1254?) vakfiyesinde **Kadıaskerin** imzasının bulunması bu vakfiyelerin muamelelerinin Kadılık teşkilâtı tarafından yürütüldüğünü açıklayan belgeler olma özelliğini de kazandırmaktadır. Gene Sultan İzzeddin Keykâvus I.'in vakfiyesinde yeralan bir kayıt, merkezî idarenin sağlamlığını oluşturan, **üstâd-üd-dâr** (başkumandan)'ın hükümdar vakıfları gibi, ülkenin diğer vakıflarına da nezaret eden, mütevellilerin üstünde, bir nazırın yetki ve görevini yüklediğini gösterir.³

Anadolu Selçuklularında görüldüğü gibi, Anadolu Beylikleri döneminde de **Beylerin ve önemli sülâlelerin** vakıf teşkilâtına önem verdikleri anlaşılmaktadır. Anadolu Beylikleri döneminden günümüze pekçok mimarî eserler gelmiştir. Bu eserlerin devamlılığını sağlayan güçlü vakıfları olmuştur.

Anadolu'da XIII. yüzyılın sonunda ortaya çıkmaya başlayan Beyliklerin Beyleri, feodal yapılarını kalıcı kılan eserleri sayesinde Sanat ve Mimarlık Tarihinde önemli eserler yapmışlar, güçlü vakıflar kurmuşlardı. Bu vakıflarda doğrudan mülk vakfedildiği gibi, bazen de örf (vergi)ün tımar olduğu (vergi gelirinin vakfa tahsis edildiği) anlaşılmaktadır.

Anadolu Selçuklu döneminde tesis edilen vakıflar, **taşınır belge niteliğinde vakfiyelere sahip oldukları** gibi, **taşınmaz belge niteliğinde örneklere de sahiptirler**. Bu özellik vakfiyeyi kalıcı kıldığı gibi vâkıfın konuya verdiği önemi ve vakfın devamlılığını sağlama amacını da açıklamaktadır.

Sivas'taki Buruciye Medresesi (h.670/m.1271)'nin vakfiyesinden bazı satırlar, medrese avlusunun sağ taraf revaklarının yüzeyinde yeralan madalyonlardan beşincisinin üstünde taşta kazılmıştır⁴ (R.5).

Taşta kazılı vakfiye geleneğinin Anadolu Beylikleri döneminde yaygın bir şekilde devam ettiğini görmekteyiz.

Buruciye Medresesi'nin hemen yakınındaki Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un darüşşifa yapısıyla ilgili vakfiyenin metni de günümüze ulaşan önemli taşınır bir belge niteliğindedir. Döneminin birçok özelliğini bize aktarmaktadır.⁵

Gene Anadolu Selçuklu döneminde Konya'da Sadreddin Konevî Camii ve Türbesine ait bilgileri vakfiyesinden öğrenmekle beraber, vakfiyeden **kütüphane** ile ilgili kısım, caminin dış kapısı üzerinde taşta kazılı ve vakfiye şartlarına bağlı olarak bir dar ül-küttab (kütüphane)'in varlığının yeniden kazılmış olması ve h.670/m. 1271-2 tarihinde kütüphane ve kitap unsuruna ne denli önem verildiğini açıklamaktadır⁶ (R.6).

Karaman'da İbrahim Bey İmaretinin (h.837/m.1433) kubbeli köşe mekânlarının giriş kapıları üzerinde de, sivri kemerli nişler içinde 7 satır halinde vakfiye metni yer almaktadır.

3. Anadolu Selçuklu devlet teşkilâtında bir nazır bulunmakta, bundan sonra ise emirler görülmektedir. **Üstâd-üd-dâr** ise ülkenin başkumandanı gibi merkezî idarenin fiili gücünün toplandığı üst düzey yetkilisi durumundadır.
4. Vakıfın, vakfiye metninden bir kısmını taşta geçirtmiş olması ve bu parça metin içinde kütüphaneye işaret edilmesi, konunun önemini de açıklamaktadır. Bu taşta kazılı vakfiye metninden Buruciye Medresesi'nin kütüphanesi olduğu öğrenilmektedir. Nafiz, Ridvan-Uzunçarşılı, İ.Hakkı : **Sivas Şehri**, İstanbul 1928, s.112.
5. M.Cevdet : "Sivas Darüşşifası vakfiyesi ve tercümesi", **Vakıflar Dergisi**, I., Ankara 1938, s.35-38.
6. Konyalı, İ.Hakkı : **Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Konya 1964, s.487-488

Karamanoğlu İbrahim Bey kurduğu vakıflarının vakfiyelerini ayrıca hazırlatmış olmasına rağmen burada iki kapı üzerinde taşa işletmiş olması gene vakfın sağlamlığı ve devamlılığını sağlaması yönünden önemlidir⁷ (R.7,8).

Konya'daki *Hasbey Dar ül-hüffazı*'nın (h.824/m.1421, Hacı Hasbey oğlu Mehmet Bey inşa ettiriyor) Türkçe olarak taşa kazılmış vakfiyesi⁸ de Karamanoğulları Beyliği'nde yapısal bir özellik olarak da önemli olmaktadır (R.9).

Nitekim Karamanoğulları'ndan önce Batı Anadolu Beyliklerinden Germiyanoglu II. Yakup Bey'in de Kütahya'da inşa ettirdiği imaretinin vakfiyesi gene Türkçe olarak taşa kazılı, ve yapının cephesinde yer almaktadır⁹ (R.10).

Anadolu'da, Beylikler paralelinde kurulmuş olan Osmanlı Beyliği'nde de vakıf sistemi benimsenerek devam etmiştir. Osmanlı Beyliği'nin ilk mimari örneklerini bulduğumuz İznik ve Bursa'daki eserlerle ilgili vakfiyeler de vâkıfları tarafından hazırlatılarak yapıların sürekliliği ve kalıcılığı sağlanabilmiştir.

Vakıf kuran ilk Osmanlı hükümdarı olarak Sultan Orhan'ı sadece, Bursa şehrini bir sur içi şehir durumundan çıkararak ovaya açılmasını ve şehrin sonraki gelişmesinde katkısının önemini anlamasıyla değil, iki vakfiyesi ile de tanımaktayız.¹⁰

Bu vakfiyelerden ilki, İznikteki medreseye, ikincisi ise Bursa'da inşa ettirdiği 1339 tarihli külliyesine aittir. Ancak bu vakfiyesi h.761/m.1359 tarihini taşır. Yani, külliyenin tamamlanmasından sonra hazırlanmıştır.

İlk Osmanlı döneminin önemli bir vakfiyesi de Sultan Murad Hudavendigâr'a aittir.¹¹

Bursa'da şehrin doğusunda, yeni bir semtin doğmasını sağlayan, Yıldırım Bayezid'in inşa ettirdiği külliyesi ile ilgili vakfiyesi (h.802/m.1400), yalnız bu külliye değil, Yıldırım'ın diğer yapıları ile ilgili vakıfları tespit etmekte, meselâ Yıldırım Bedestenî'nin Ulu Camii'ye gelir sağlamak için inşa edildiği açıklık kazanmaktadır.¹²

Yıldırım Bayezid'in Bolu ve Mudurnu'da şehzadeligi sırasında inşa ettirdiği külliyesi vardır. Bunlardan Mudurnu'daki külliye'nin cami ve hamam yapısı günümüze ulaşmıştır. Hamamın kapısı üzerinde üç bölüm halinde taşa kazılı metinlerden, en üstteki tek satır olarak vakfiye, ortada Arapça kitabe, altta boğmalı çerçeve içinde vakfiye ve imza (h.784/m.1382) bulunur. Vakfiyede hamamın Galle denilen gelirinin öncelikle imarete sarf edilmesi şartı, sonra kalanının Mudurnu'nun âlim, fakih ve hafızlarına dağıtılması yönünde vâkıf'ın şartı belirtilmiştir (R.11).

XIV. yüzyıl sonundaki bu taşa kazılı vakfiye örneği de, Anadolu Selçuklular'da görüldüğü gibi Beylikler'de de bolca tekrarlanmış ve erken Osmanlı dönemi bânileri de vakfiye şartlarından önemsediklerini taşa kazdırarak böyle yapılarının üzerine yerleştirmişlerdir.

Bu doğrultudaki örnekler, Osmanlı Mimarisi'nin ileri bir safhası olan, Mimar Sinan'ın bir yapısında da görülmekte, Bali Paşa Camii'nin son cemaat yerine açılan ve sol taraftaki mahfil girişi alınlığındaki, taşa işlenmiş kısmen Türkçe-Arapça şadırvan vakfiyesi h.1000/m.1592 tarihli olup yapıya eklenen şadırvan evkafını bildirmektedir¹³ (R.12).

Klasik Osmanlı Mimarisi dönemindeki Bâli Paşa Camii'nin şadırvan vakfiyesi örneğinde gördüğümüz gibi, İstanbul'da taşa işlenmiş daha üç vakfiye örneği vardır. Bunlar sırasıyla Süleyman Çacuş'un vakfiyesi olup Eyüb'deki mezarının baş ve ayak şahidelerinde (taşlarında), diğeri Defterdâr Atıf Efendi Kütüphanesi duvarında, şimdilik sonuncu örnek olarak tespit edebildiğimiz, İstinye'deki Neslişah Sultan Camii duvarındadır¹⁴ (R.13,14,15).

Denilebilir ki, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden başlayarak ortaya konan fonksiyonel yapı veya külliye adıyla tanıdığımız yapılar topluluğu kadar da vakfiye adıyla tanıdığımız, birinci derecede bilgi kaynağı

7. Uzunçarşılı, İ.Hakkı : "Karamanoğlu İbrahim Bey Vakfiyesi", **Bellekten**, I/1, Ankara 1937, s. 56-164.

8. Konya Müzesi'ndedir. İki satır halindeki kitabesinde ise yapı, bu'ka olarak yer alıyor (E.Diez : Karaman Devri Sanatı, s.121).

9. Ünver, A.Süheyl : **Selçuk Tababeti**, Ankara 1940, s.210.10.

Berki, A.Himmet : "Vakıf kuran ilk Osmanlı padişahı", **Vakıflar Dergisi V.**, Ankara 1962, sl.127-129.

11. Çağatay, Neşet : "Sultan Murad Hudavendigâr adına düzenlenmiş bir vakfiye", **Vakıflar Dergisi XII.**, Ankara 1978, s.7-14.

12. Ayverdi, E.Hakkı : Mudurnu'da Yıldırım Bayezid Manzumesi ve taş vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi V.**, Ankara 1962, s.79-86.

13. Bali Paşa'nın Hacı Üveys Mahallesindeki camii, 1546 yılında henüz bitmemiş, h.955/m.1548'de ölümü üzerine eşi Hüma Hatun tamamlamıştır.

14. Hâfız Hüseyin Ayrınsaraylı : **Mecmuâ-i Tevarih**, (Yay. : Fahri Çetin Derin - Vâhid Çubuk), İstanbul 1985, s.397.

olan belgeler mevcuttur. Ancak bu belgelerin hepsi günümüze ulaşmadığı gibi, orijinal nüshaları kaybolan fakat defterlerde suretleri bulunan vakfiye metinleri 26300 gibi bir rakamla ifade edilmektedir. Sadece XVII. yüzyıl boyunca hazırlanmış 1663 vakfiyenin Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunduğu konunun uzmanları tarafından bildiriliyor¹⁵.

XVIII.yüzyılda ülkemiz sınırları içinde kurulan 6000 vakfın vakfiyeleri de aynı yerde korunuyor.¹⁶ Ancak daha Fatih S.Mehmet Osmanlı Devleti'nin malî durumunu düzelterek, vakıflarla zenginleşen tarikat şeyhlerinin siyasi ve ekonomik güçlerini kırmak için vakıf ve mülk araziye de devletleştirmiş, fakat kısa süre (ölümünden) sonra durum eski haline dönmüştü.

Bunun üzerine, II. Bayezid'den başlayarak Yavuz S.Selim, Kanuni S.Süleyman, Sultan II. Selim ve Sultan II. Murad zamanlarında yaklaşık 1,5 asır vakıflar hızla artmış, ve bazı yolsuzluklar da ortaya çıkmıştı.

Nihayet vakıfları birleştirme hareketi Daire-i Mahsusa'nın kurulmasıyla başlayarak (III. Osman, III. Mustafa ve I. Abdulhamid), II. Abdulhamid **Darphane-i Amire Nezareti**'ne bağlıyor. Kısa bir süre sonra da (13 teşrin 1826)'da **Evkaf-ı Hümayun Nezareti** kurularak, 1832 yılında Sadrazamın nezaretindeki vakıflar da buna katılıyor.

Vakıf sular için kurulan **Su Nezareti** de 1837 yılında katılarak Evkaf Müdürlükleri oluşturuluyor. Ancak kurumda görevli kişilerin bilgisizliği nedeniyle ve malî sarsıntılarla 10 Haziran 1911 tarihli kanun çıkarılarak, vakıf memuru yetiştirmek için **Evkaf Mektebi** (Mekteb-i Evkaf) kurulmuş, **Şer-iye ve Evkaf Vekâleti** adıyla 3 Mart 1920'de T.B.M.M., Başbakanlık (Başvekâlet)'a bağlı Umum Müdürlük yapılmıştır.

22 Şubat 1926 tarihli kanun ile de Millî menfaatlere uygun düzenlemeler getirilerek geçici olarak Başvekâlet'e bağlanmış; 5 Haziran 1935 tarihli Vakıfların idaresini düzenleyen kanunla da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idare ve murakabesine verilmiştir.

İşte yüzyıllar boyunca kurulup gelişen vakıf sisteminin, zaman zaman düzensizlikler gösterse de varlığı ve sürekliliği ile **belgeleri** ki, bunlar **vakfiyeler** ve **taşa kazılı vakfiyeler** olarak önemli kaynak oluştururken; bu belgelerin sağladığı imkânlarla günümüze ulaşan çok sayıdaki Sanat Tarihinin özünü oluşturan ürünlerin örnekleri, vakfiyelerinin özüne sadık kalınarak korunmalı, bu anıt eserler cilâli taş restorasyonu yapanlar ve yaptırımlar tarafından katledilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Aktepe, Münir : "Manisa Âyanlarından Kara Osman oğlu Mustafa Ağa ve üç vakfiyesi hakkında bir araştırma", **Vakıflar Dergisi IX**, Ankara 1972, s.367-382.
- Aslanapa, Oktay-Diez, Ernst :**Karaman Devri Sanatı**, İstanbul 1950.
- Ateş, İbrahim: "Hasan Paşa'nın Karamurt'taki vakıf ve vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi XVI**, Ankara 1982, s.5-26.
- Ayverdi, E.Hakkı: "Mudurnu'da Yıldırım Bayezid Manzûmesi ve taş vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi V**, Ankara 1962, s.79-86.
- Barkan, Ö.Lütfü : "Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak vakıflarının idarî-malî muhtariyeti meselesi", **Türk Hukuk Tarihi Dergisi I**, Ankara 1944, s.15 vd.
- Barkan, Ö.Lütfü-Ayverdi, E.Hakkı :**İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri (H.953/M.1546 Tarihli)**, İstanbul 1970.
- Barkan, Ö.Lütfü : " Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler", **Vakıflar Dergisi II**, Ankara 1942, s.279-386.
- Barkan, Ö.Lütfü : **Hüdâvendigar Livası Tahrir Defteri I**, Ankara 1988.
- Berki, A.Himmet : " Vakıf kuran ilk Osmanlı padişahı", **Vakıflar Dergisi V**, Ankara 1962, s.127-129.
- M.Cevdet : "Sivas Darüşşifası vakfiyesi ve tercümesi", **Vakıflar Dergisi I**, Ankara 1938, s.35-38.

15. Yüksel, Hasan: "17.Yüzyıl Osmanlı Vakıfları", **Türk Kültürü**, S.353, Ankara 1992, s.524-533.

16. Yediylkdız, Bahaeddin : "Vakıf", **İslâm Ansiklopedisi**, C.XIII, İstanbul 1986, s.153-172.

- Le Coq, A.Von: **Die Budhische Spatantiken Mittelasiens, Die Manichaeischen Miniaturen**, Berlin 1929
- Le Coq, A.Von: **Die Budhistische Spatantike in Mittelasiens**, c.1,3 Berlin 1924.
- Çağatay, Neşet: "Sultan Murad Hüdavendigâr adına düzenlenmiş bir vakfiye", **Vakıflar Dergisi XII**, Ankara 1978, s.7-14.
- Eyice, Semavi: "İstanbul'da Balı Paşa Camii ve Mimar Sinan", **Prof.Dr.Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul 1991, s.507-524.
- Fitrat: "Orta Asya'da arazi meselesine dair üç vesika", **Vakıflar Dergisi I**, Ankara 1938, s.147-158.
- Gökay, F.Kerim: "Ruh hekimliği sahasında Türklerin ve vakıf müessesesinin hizmetleri", **Vakıflar Dergisi II**, Ankara 1942, s.263-267.
- Gubaydalın, K.S.: "Azerbaycan vakıfları", **Vakıflar Dergisi I**, Ankara 1938, s.139-145.
- Kayaoğlu, İsmet: "Turumtay vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi XII**, Ankara 1978, s.91-112
- Kepecioglu, Kamil: "Tarihî bilgiler ve vesikalar", **Vakıflar Dergisi II**, Ankara 1942, s.405-422.
- Konyalı, İ.Hakkı: "Balı Paşa Camii", **Mimar Koca Sinan'ın Eserleri**, İstanbul 1950, s.42-49.
- Konyalı, İ.Hakkı :**Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Konya 1964.
- Köprülü, Fuad : "Vakıf müessesesi ve vakıf vesikalarının tarihî ehemmiyeti", **Vakıflar Dergisi I**, Ankara 1938, s.1-6.
- Köprülü Fuad : "Vakıf istilâhları", **Vakıflar Dergisi I**, Ankara 1938, s.131-138.
- Köprülü, Fuad : "Vakıf müessesesinin hukukî mahiyeti ve tarihî tekâmülü", **Vakıflar Dergisi II**, Ankara 1942, s.1-36.
- Köprülü, Fuad : "Mameleke istinat eden şahsiyet (vakıf) ve medenî hukuk (Prof.Esat Arsebük)", **Vakıflar Dergisi II**, Ankara 1942, s.457-458.
- Köprülü, Fuad: "Vakıflar (Ali Himmet Berki)", **Vakıflar Dergisi II**, Ankara 1942, s.459-460.
- Kunter, H.Baki: "Türk vakıfları ve vakfiyeleri", **Vakıflar Dergisi I**, Ankara 1938, s.103-130.
- Küçükçüoğlu, K.E. : **964(1557) Tarihli Süleymaniye Vakfiyesi**, Ankara 1967.
- Merçil, Erdoğan: "Tarihî kaynaklara göre Salgurlu Atabeyliğinde imar faaliyetleri", **Sanat Tarihi Yıllığı VIII**, İstanbul 1978, s.129-138.
- D'Ohsson, Mouradja : **Tableau General de l'Empire Ottoman**, c.2, Paris 1782-1828.
- Oral, M.Zeki : "Aksaray'ın tarihî önemi ve vakıfları", **Vakıflar Dergisi V**, Ankara 1962, s.238 vd.
- Rice, Tamara Talbot : **Ancient Arts of Central Asia**, Londra 1965.
- Ruben, W. : "Budist vakıfları hakkında", **Vakıflar Dergisi II**, Ankara 1942, s.173-184.
- Sahillioğlu, Halil : "Ramazanoğullarından Davud Bey oğlu Mahmud Bey vakfiyesiyle Fağfur Paşa oğlu Ali Bey Paşa vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi X**, Ankara 1973, s.136-160.
- Temir, A. : **Kırşehir Emiri Caca oğlu Nur-el-Din'in 1272 Tarihli Arapça- Moğolca Vakfiyesi**, Ankara 1959.
- Turan, Osman : "Selçuk devri vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba vakfiyesi ve hayatı", **Belleten**, XI/42, 1947, s.197-235.
- Turan, Osman : "Selçuk devri vakfiyeleri II. Mübarizeddin Er-Tokuş ve vakfiyesi", **Belleten**, XI/43, 1947, s.415-429.
- Turan, Osman : "Selçuk devri vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay vakıfları ve vakfiyeleri", **Belleten**, XII/45, 1948, s.17-171.
- Turan, Osman : **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul 1969, s.66-87.

- Uluçay, Çağatay : **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Ankara 1980.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı : **Sivas Şehri**, İstanbul, 1928.
- Uzunçarşılı, İ.Hakkı : "Karamanoğlu İbrahim Bey Vakfiyesi", **Bellekten**, I/1, Ankara 1937, s.56-164.
- Ünver, A.Süheyl : **Selçuk Tababeti**, Ankara 1940.
- Ünver, A.Süheyl: "Anadolu ve İstanbul'da imaretlerin aşhane, tabhane ve misafirhanelerine ve müessesilerin ruhi kemâllerine dair", **İ.Ü. Tıp Fakültesi Mec. 18**, İstanbul 1941, (Ayrıbasım), s.2398-2400.
- Yaltkaya, Şerefeddin : "Kara Ahmet Paşa vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi II**, Ankara 1942, s.81-83.
- Yediylıdız, Bahaeddin: "Vakıf", **İslâm Ansiklopedisi**, c.XIII, İstanbul 1986, s.153-172.
- Yüksel, Hasan : "17. Yüzyıl Osmanlı vakıfları", **Türk Kültürü**, s.353, Eylül 1992, s.524-533.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı- Sayın CANTAY'a çok teşekkür ediyoruz, hem gelişim çizgisini bize verdi ve bilhassa son temennisine hepimiz candan katılıyoruz.

Ayhan DÜRRÜOĞLU- *Cami üt Tevarih veya Cami el Tevarih* gibi Londra müzelerine intikal etmiş olan, bahsi geçen birinci medeniyet eserlerinden sonraki zamanda da, vakıf ahkâmı, arşiv gibi nitelikteki eserler de, dış müzelere intikal etmiş midir? Acaba, topluca bunlar neler olabilir?

Prof.Dr.Yıldız ÖTÜKEN- Efendim biliyorsunuz, artık mahkemeler yoluyla eserlerimize kavuşuyoruz. Ama gönül ister ki, müzelere değil yalnız, dış kütüphanelere de gitmiş, özellikle nasıl gitmiş olduğu belirli olmayacak şekilde gitmiş olanların öncelikle talep edilip getirilmesi mümkün olsun.

Dış ülkelerin müzelerindeki materyaller gibi, objeler gibi, onların zenginlikleri bizim toprağımızdan giden zenginlikler olarak görüyorum ben şahşen ve kütüphanelerindeki zenginlikler de bizden giden zenginlikler. Eğer biz bir yazma eser konusunda çalışacaksak, İngiltere'ye, Fransa'ya, Paris'e, Londra'ya vesaireye, onların kütüphanelerine, üniversite kütüphanelerine, devlet müze ve kütüphanelerine uğramadan, çalışmadan, onları görmeden herhangi bir çalışma yapamayız.

Onun için, dileğim, yalnız Anadolu'nun belli döneminin katmanlarından elde edilen değil, o katmanların üzerinden, çağımıza daha yakın katmanlardan götürülenlerin ve artı, kütüphaneleri, dünya kütüphanelerini zenginleştiren bizim milli varlıklarımızın da geriye getirilmesi şeklinde. Ama bugün temenni ediyoruz, inşallah gerçekleşir.

Suat BALLAR- Ben, değerli konuşmacıdan iki hususun cevaplandırılmasını rica edeceğim.

Vakfiyeyi, yönetmelik niteliğinde bir **dergi** olarak tanımladılar. Bizim anladığımız anlamda mıdır bu tanımları, yoksa başka mıdır?

İkincisi ise, taş vakfiyelerin metinlerini, resimlerde gördüğümüz kadarıyla kısa bir çerçeve içerisinde bulunduyorlar. Halbuki, kâğıda dökülmüş olan vakfiyelerde, bir hayli bölüm var, dua bölümü, vakfedilen mallar, yönetime ilişkin hükümler, beddua kısmı ve kadı tarafından yapılan onay kısmı. Bu kadar kısa bir metin içerisinde buna benzer hükümler mi yer alıyor, yoksa bambaşka hükümler mi yer alıyor? Bunun açık lanmasını rica edeceğim.

Prof.Dr.Gönül CANTAY- Şimdi, vakfiyeler kısaca anlatmak gerekirse, bâni isteği doğrultusunda zaman, mimar, ustası, kalfası vesairesi, belli bir plan çerçevesinde ve çağının teknolojisine uygun olarak, onu kullanarak külliyesini yaptırıyor. Bunları biz daha çok külliye yapıları olarak zaten tanıyoruz. Yaptıran bâni ister hükümdar olsun, ister onun alt kademelerindeki vezir, şadrazam veya diğer kademedeki kişiler olsun veya halk içinden mali durumu iyi olan kişiler olsun. Hazırladıkları vakfiyeler, yapının bitiminden sonra, bazen birkaç sene geçtikten sonra oluyor. Örneğin Sultan Orhan Külliyesi 1339, ama vakfiyesi 1359 tarihli. Yıldırım Külliyesi ve Yıldırım dönemi yapıları tamamlanmıştır Bursa'da yaklaşık 17 ayrı yapıtı vardır külliye içindeki sayılar da dahil olmak üzere. Ama vakfiye bir tanesi 802 hicri, 1400 miladi tarihli ve orada bütün eserlerinin düzenleyicisi niteliğindedir. Bu düzenleme, o yapıların kullanımları, personeli ve onu gelecek olan, onun ida-

mesi için gerekli parasal durumun ne şekilde kullanılacağı şeklinde bir döküm halindedir. Tabii seçilecek personelin özelliklerini yansıtan vakfiyeler de var; örneğin -benim şimdi aklıma gelen-Sivas'taki Darüşşifa. Oradaki vakfiyede, hazik, nazik hekimlerin seçilmesi, idrar tahlilinin yapılması belirtilmiştir. Yine, droplar ve ilaç dağıtımının ve parasız poliklinik yapımının -çağı içinde ama- ne şekilde yapılacağı düzenlenmiştir. Noktacısına kadar vurgulanmıştır, kaç akçe alacağı.

Yine gelelim Süleymaniye Vakfiyesine, aynı şekilde. Süleymaniye vakfiyesinde, biliyorsunuz İstanbul'da Osmanlı döneminden iki üniversite nitelikli kuruluşla karşılaşırız. Bunlardan birisi Fatih Külliyesidir, vakfiyesi ve çeşitli nüshaları bize intikal etmiştir, 11 parçadır ekleriyle beraber ve Süleymaniye Külliyesi, ikinci üniversite nitelikli külliye ve eğitim sisteminin nasıl olacağı, nereden girilecek- öğrencinin girebileceği yer- ve içindeki medrese dereceleri ve bu dereceleri ne şekilde geçerek en son tıp medresesine gidileceğini de belirler. Burada, kadılık mertebesine erdikten, yani Darülhadis medresesini bitirdikten sonra Tıp medresesine gidilir. Ondan sonra hekim olunur. Hekim bir bütündür, bilgi bütünüdür. Bugün de zaten her mesleğin deontolojisi vardır, meslek ahlakı vardır. Bugün bizim üniversitelerimizde, bir tek tıp fakültelerinde deontoloji, tıbbi deontoloji adı altında öğretilir. Ne kadar alınır, ne katar satılır o ayrı, münakaşa edilir; ama, isterim ki aslında, her mesleğin deontolojisinin gençlerimize verilmesi, hiç olmazsa belli saatlerde, belli doneleriyle aktarılması. Biraz daha düzenli bir durum belki doğabilir düşüncesindeyim.

Yani eğitim sistemimize de bugün aktaracağımız, küçük ama çok olumlu yanları var. Özellikle ihtiyaç da duyuluyor bu zamanda.

İbrahim ATEŞ- Sayın BALLAR'ın sorusu üzerine, Sayın Gönül Hanım'ın cevabındaki vakfiyeyle ilgili hususa bir eklenti yapmak için huzurunuzu işgal ettim.

Suat Bey'in söylemiş olduğu husus, vakfiyelerde hamdüsena, ondan sonra giriş, dua cümleleri, ayet, hadis, vakfeden kişinin ikamet ettiği yer, ünvanı, vakfettiği varlık, şartları ve sonundaki o dua-beddua cümleleri, daha ziyade mahkemei şeriyeye ve hâkimin huzurunda tescil edilen vakfiyelerde varittir ve genelde de öyledir.

Ancak, bunun yanında, mesela bazı kitap vakfetme olaylarında, vakfettiği kitabın üzerine, **Vakıf Tu Hazel Kitabı** derse, **bu kitabı vakfettim** gibi kısa bir ifade de söyleyerek, onu vakfettiğini vurgularsa, bu da bir vakfiyedir. Her ne kadar hâkimin huzurunda tescil edilmiş bir vakfiye tipinden değilse de, vakfettiğini vurgulayan bir belgedir. Genelde, vakıf kitapların üzerinde yer alan cümleler, bu nevidendir. Bu arada, bazı vakıf binaların üzerindeki kitabelerde de durum aynıdır ancak, göstermiş olduğunuz o taş vakfiyelerden, bilhassa İstanbul'daki o uzunca olan aynı defterlerdeki gibi vakfiyedir. O kısa olarak gördüğümüzden bir kısmı da, arz ettiğim gibi, kısaca vakfettiğini belirleyen ifadedir ki, ona da vakfiye deyimini İslâm Hukuku açısından söylememiz mümkündür.

Suat BALLAR- Sayın ATEŞ, afedersiniz, aynı konuda bir şey sorayım. Değerli konuşmacıdan öğrendiğim, bina yapılıyor, ilave yapılıyor. Daha sonra vakfiyesi yapılıyor mu? Bu şekilde vakıf teşekkül etmiş oluyor mu?

İbrahim ATEŞ- Efendim, kişi vakfını mahkemenin, mahkeme-i şeriyede hâkimin huzurunda tescil etmesiyle hukuken vakıf teessüs etmiş oluyor. Önce binayı yapar, sonra vakfiyesini tescil de edebilir. Bunun tam tersi de varit efendim, önce vakfiyesini kuruyor, vakfiyesinde öngördüğü şartları belirtiyor, falanca yerde çeşme, falanca yerde mektep, cami yapılsın şartını koyuyor. Daha sonra da yaptığı varit.

Hanımefendinin buyurdıkları gibi, önce binayı yapıp sonra da vakfiyesini tescil ettikleri de varit efendim.

Prof.Dr.Gönül CANTAY- Afedersiniz, oraya girmek istiyorum efendim. Ben, İbrahim Bey'den örnek rica ediyorum, çünkü ben kesin cümle koydum, o takdirde o kesin cümlemi biraz hatalı görüyorum. O örneği, yani önceden vakfiyesi hazırlanmış, yapı sonra inşa edilmiş örnek varsa, o vakit onu bana lütfederse, çünkü ben öyle bir örnek bulamadım. Kaynaklarda da hep sonra yapılmış ifadesiyle karşılaştım.

İbrahim ATEŞ- Var efendim. Daha sonra size belgelerini arz ederiz.

Ragıp UĞURAL- Efendim, şimdi vakıf binalar, sanat eserleri. Bu arada vakfiyeler de birer yazı sanat eseri. Bunlar, belge. Mesela hakikaten bende bulunan vakfiyeler, yazı sanat eseri. Bunların korunması, muhafazası... Mesela 1131 tarihinde tanzim edilmiş bir vakfiye, bu kadar sene sonra bana gelmiş, bunun muhafazası zor. Bunların muhafazası konusunda acaba bize bir işaretle bulunabilir misiniz? Ne yapalım ki bunlar bizden sonra da böyle yaşasın?

Prof.Dr.Gönül CANTAY- Efendim, teşekkür ederim. Tahmin ediyorum şunu önerebilirim: Mademki böyle bir mal varlığımız var, beyan ettiniz. İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesinde kitap onarım laboratu-

arı var. Biliyorsunuz vakfiye de nihayet kâğıt üzerine hazırlanmış belgedir. Bir şekli vardır. Hatta bu şekil içinde tezhibi vardır, süslemesi vardır. Çok değişik malzeme, bu arada altın varak işin içine girer. Altın varak işin içine girdiği zaman, oyulmalar, kâğıtta çözümler kolaylaşır zaman içinde, oksidasyonla. Bütün bunlar hakkındaki bilgi ve onarım işini, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Laboratuvarından öğrenebilirsiniz ve hatta onartabilirsiniz zannediyorum. Çünkü döner sermayesi var.

Ali KILCI- Ben ilave yapmak istiyorum. Benim aklımda kalan bir-iki tane örnek var. Amasya'da bir kayaya oyulmuş vakfiye kitabe var. Zannımca, II. Bayezid Paşa Külliyesinin olması gerekiyor. Yine bir tane, Bursa Umurbey'de olması gerekiyor. Bir de Adana'da, Ramazanoğlu Külliyesinde, hamam onarılırken bir kitabe çıktı. O da bir çeşmenin vakfı idi.

Prof.Dr.Gönül CANTAY- Kitabe mi, yoksa vakfiye mi?

Ali KILCI- Şimdi, kayaya oyulmuş olan uzun, kitabenin yaklaşık tam metni gibi. Bursa'daki de bayağı detaylı bir kitabe. Aslında daha fazla var da, şu anda aklımda yok.

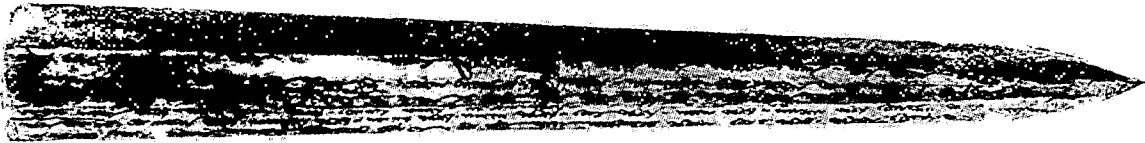
Prof.Dr.Gönül CANTAY- Efendim, bu çalışmanın örnekleri çoğaltılabilir. O kadar çok eser varsa, bunun belgesi de o nispette çok olacaktır.

Oturum Başkanı- Müsaadenizle çok kısa bir soru soracağım, çok kısa cevap rica ediyorum, zamanımız ilerledi.

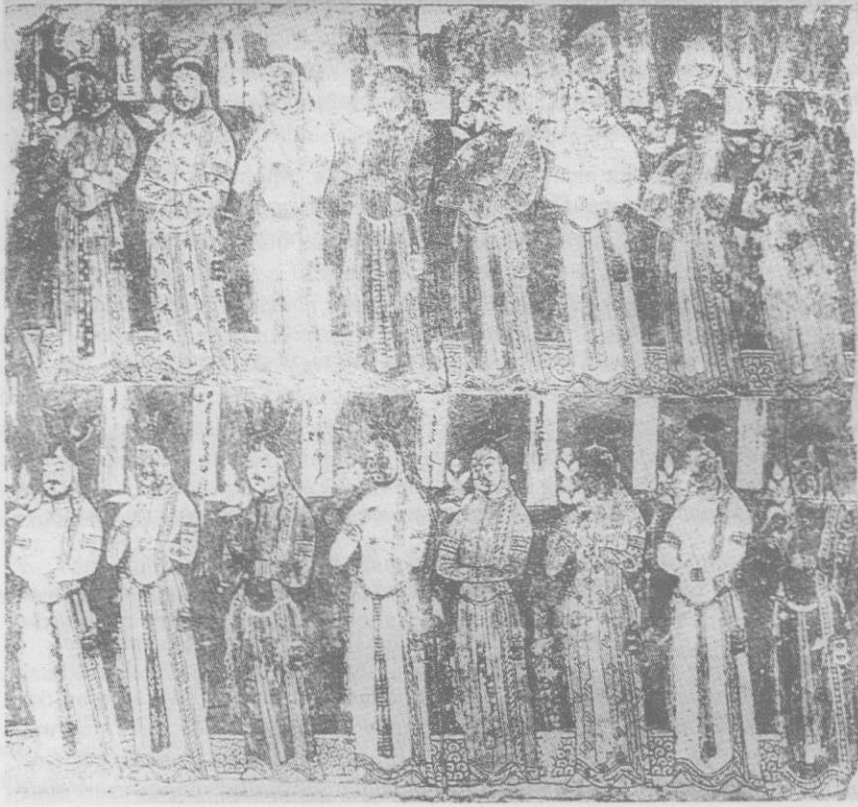
Birtakım örnekler gösterdiniz ve bunlar sayısal olarak çok yüksek bir sayı değil. Peki, bu gelenek niye var ve niye bu kadar. Günümüze gelebilme zorluğundan mı, yoksa... Herhangi bir kaynakta ya da zihninizde bu konuyla ilgili soru sordunuz mu? Ne düşünüyorsunuz? Çok öz olarak lütfen.

Prof.Dr.Gönül CANTAY- Bu konuyu sordum. Belirgin büyük örneklerimizi, detaylı bilgi aktaran örnekleri beylikler döneminden buluyoruz. Beylikler döneminden bulduğumuz bu örnekler, vakfiyenin evsafına uyuyor, dökümüne uyuyor. Beylikler dönemi de, ben iddialı olarak söylüyorum, şöyle iddialı olarak görüyorum: Beylikler dönemi, XIII. yüzyılda bir asır süren ama çok sayıda her beyliğin günümüze ulaşan eseri olan dönem. Kendilerini kalıcı kılmak için önemli eserler verme çabasına girmişler ve zaten bu dönemde, mimari yönden, süsleme yönünden eserlerin çeşitliliği yönünden ve özellikle külliye kuruluşlarının konumlanması yönünden yenilikler bulduğumuz bir dönem olarak karşımıza çıkıyor. Durum böyle olunca, bu vakfiyelerin de taşa kazılı olmasını, özellikle Karamanoğulları ve Kütahya'daki Germiyanogulları vakfiyeleri, beni bu eserlerini yapmakla değil, ama vakfiyelerini taşa ayrıca kazmakla daha da kalıcı kılsınlar duygusuna kaptırdı. Çünkü, diğer örneklerimizde vakfiye metinlerinden parçalar var, önemli gördüğü yerleri aktarmadır. Bir son dönem örneğimizde, böyle iki şeyde, müstakil taşa oyulmuş, yine beylikler dönemindeki gibi durumla karşılaşıyoruz.

Oturum Başkanı- Çok teşekkür ediyoruz Gönül Hanım'a bu ilginç konuşmasından dolayı. İleride belki daha başka örneklerde bulunacak, daha da zenginleşecek.

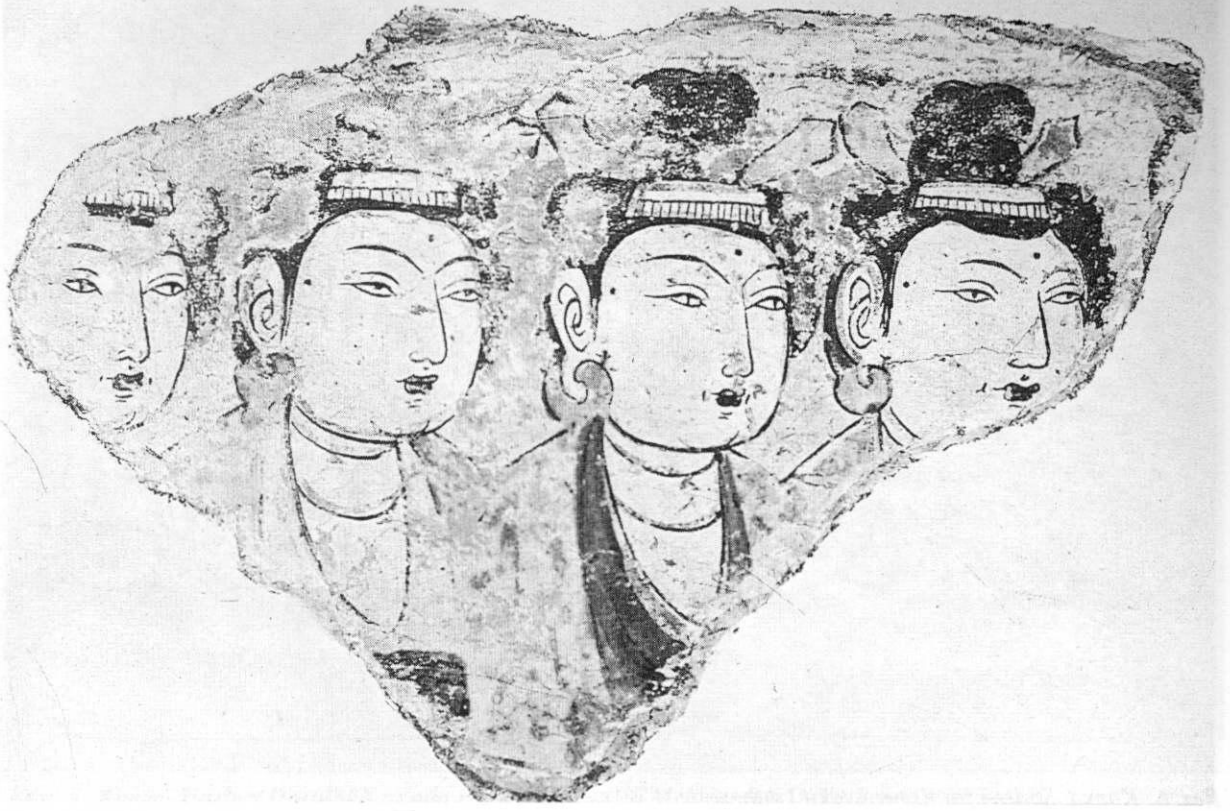
1 — Aşap kazık üzerine Uygur harflerle bir vakif vesikası.

Res. 2: Uygur Erkek Vakıfçılar freski, Kızıl, (600-650 yılları), Berlin Staatliche Museum.

Res. 3: Vakıf yapan Uygur Prensleri.

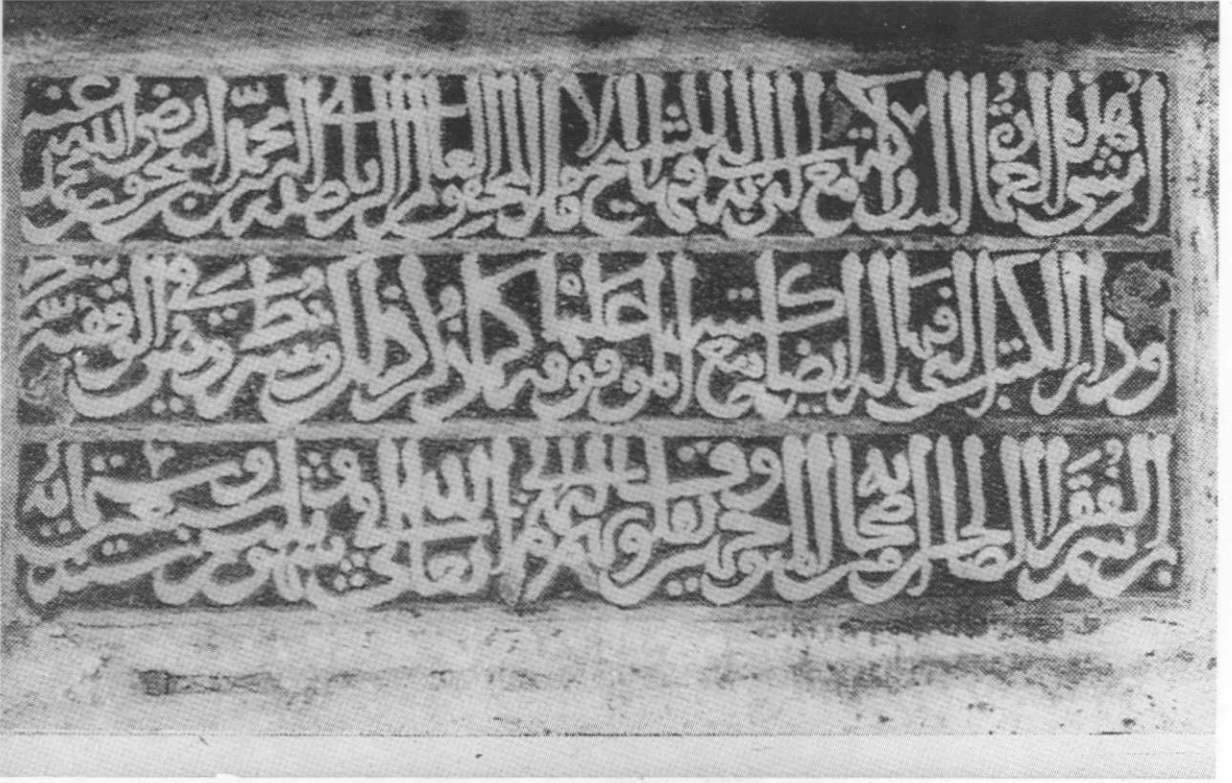

Res. 4: Vakıf yapan Uygur prensesleri.

Res. 5: Sivas, Buruciye Medresesi, avlu cephesinde taş kazılı vakfiye.

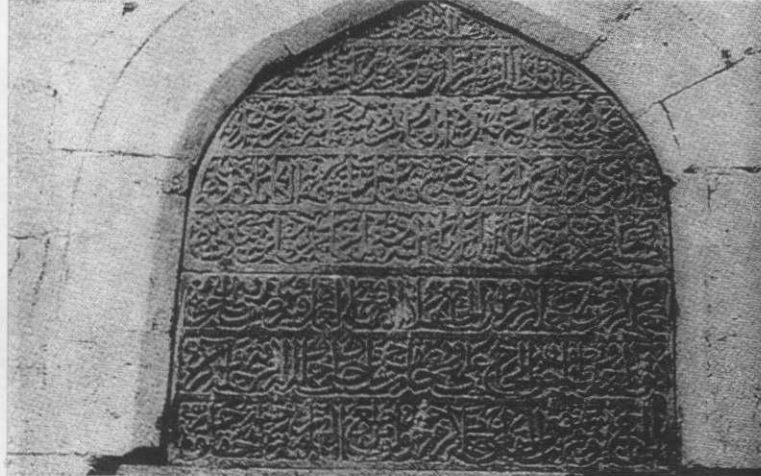

Res. 6: Konya, Sadreddin Konevi vakıf kitabesi.

Res. 7: Karaman, Karamanoğlu İbrahim Bey'in taş vakfiyesi (Sağ köşe mekânı üzerinde).

Res. 8: Karaman, Karamanoğlu İbrahim Bey'in taş vakfiyesi (Sol köşe mekânı üzerinde).

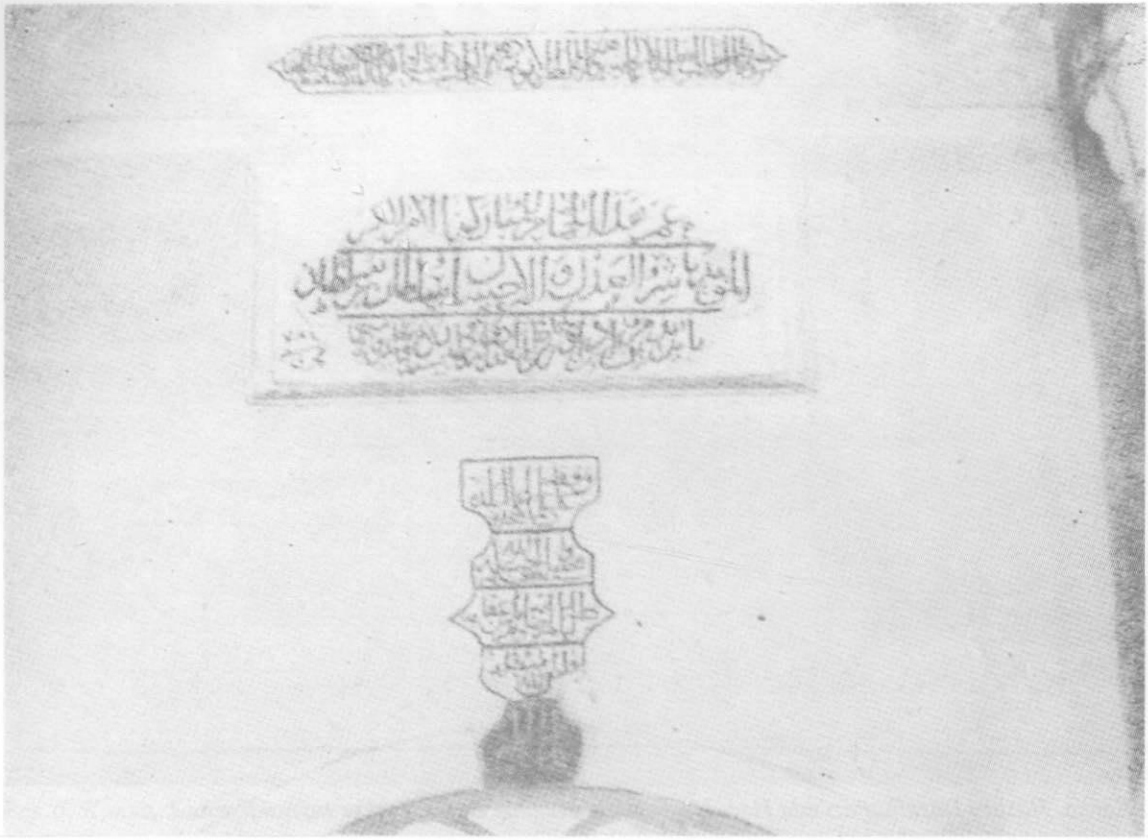

Res. 9: Konya, Hasbey Darülhüfazi'nda Hacı Hasbeyoğlu Mehmet Bey'in Türkçe taş vakfiyesi.

Res. 10: Kütahya, Germiyanoglu II. Yakup Bey'in imaret yapısı cephesindeki taş vakfiyesi.

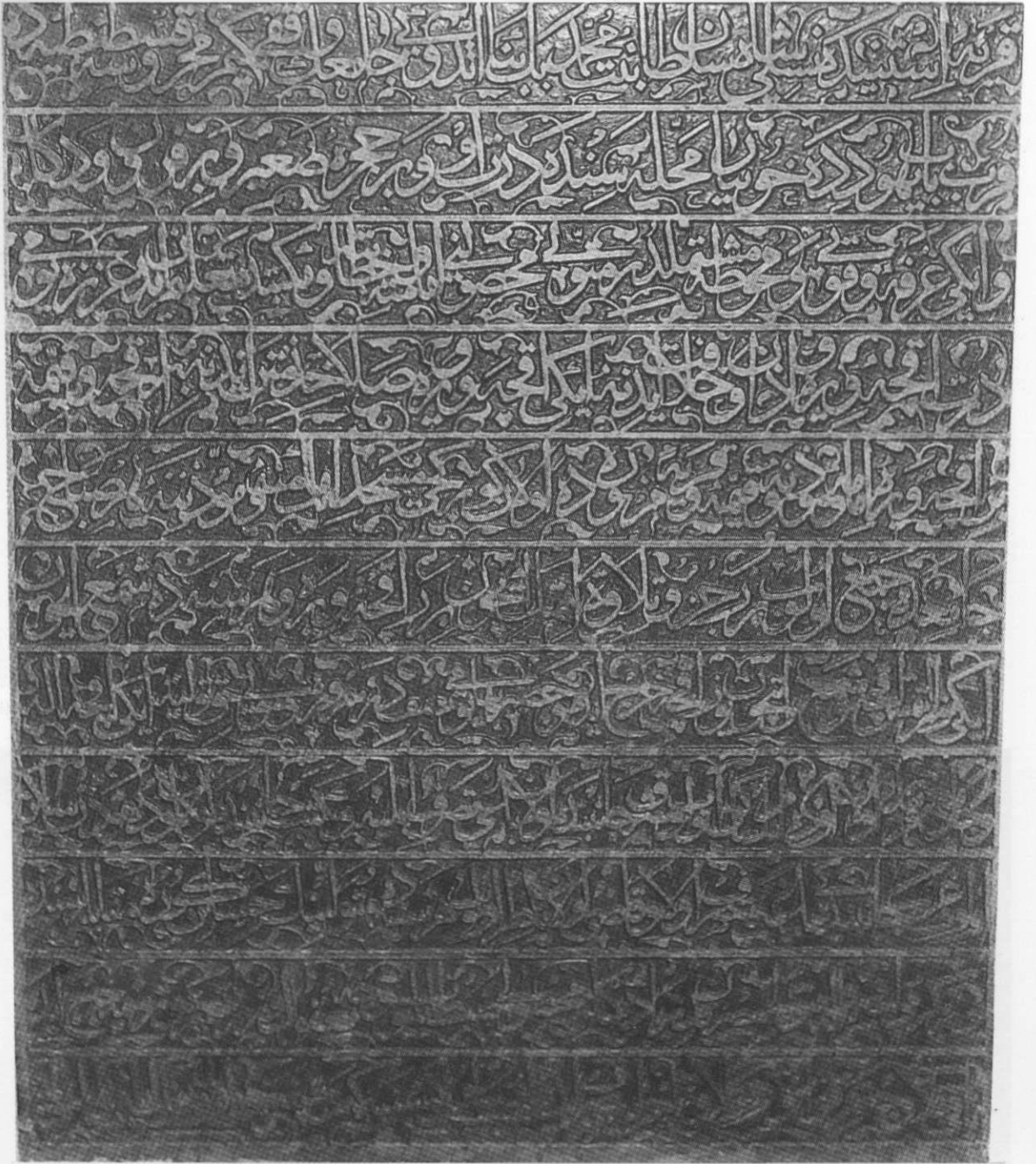
Res. 11: Bolu, Mudurnu II. Bayezid Külliyesi'nde hamam kapısı üzerinde taş vakfiye.

Res.12: İstanbul, Balı Paşa Camii son cemaat yerindeki Türkçe-Arapça şadırvan vakfiyesi.

Res. 13: İstanbul Vefa'da Âtıf Efendi Kütüphanesi duvarındaki taş vakfiyesi.

Res. 14: İstanbul, İstinye'de Neslişah Sultan Camii duvarındaki taş vakfiyesi.